

Н. О. ПОЛІЩУК
(Дубно, Україна)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА І ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОВІ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Розглянуто суспільно-політичну лексику й термінологію, яка стала невід'ємним компонентом мови сучасних засобів масової інформації; виявлено її тематичні групи; проілюстровано особливості вживання політичних інновацій в авторському тексті.

Ключові слова: термін, інновація, актуалізація лексики, публіцистичний текст.

Досліджуючи лексико-семантичну систему української мови, сучасні лінгвісти насамперед звертаються до сфери масової інформації. Бурхливий розвиток новітніх ЗМІ зробив їх головним каналом поширення соціальної інформації в сучасному суспільстві.

Роль публіцистики та мови засобів масової інформації в динаміці сучасного українського лексикону дедалі зростає. Зміни в соціальній структурі держави, демократизація всіх галузей суспільного життя, відсутність цензури, пошуки нових засобів вираження істотно позначилися на мові сучасних мас-медіа. Тематична необмеженість газетно-публіцистичного стилю визначає надзвичайну широту і розмаїття його лексики. Цьому сприяє і розкутий мовний стиль сучасних журналістів, зростання рівня освіченості, досконале володіння іноземними мовами. Мова публіцистики засвідчує всі ті докорінні зміни, що відбуваються сьогодні в українському соціумі. Як зазначає О. А. Стишов, “можна без перебільшення твердити, що у вивороненні сучасної української “новомови” перед веде саме публіцистика. Її можна вважати одним із тих потужних “тиглів”, у яких сьогодні “варять” новий літературний взірєць української мови, нову взірцеву мовну норму, зокрема, лексичну та словотвірну” [9, с. 9].

Мова сучасних мас-медіа віддзеркалює багатофункціональність національної мови, ступінь її інтелектуалізації, зокрема через поширення термінів із різних галузей знань. Термінологічна лексика, уживана в професійній сфері й зафіксована в спеціальних словниках, починає нове життя в мові ЗМІ. “Фіксування такої лексики в досліджуваних джерелах є показником літературно-нормативної адаптації термінів, випробування на міцність, тривкість запозичень, на органічне входження до словотвірної системи української мови” [9, с. 32].

Найпомітніше місце належить суспільно-політичній термінології, функціонування якої в мові ЗМІ забезпечує характерні для сьогодення тенденції інтелектуалізації літературної мови.

Нові слова і вислови були у полі зору О. А. Стишова, О. А. Семенка, С. Й. Караванського, Ж. В. Колоїз, З. Е. Фоміної. Поняттям “суспіль-
© Н. О. ПОЛІЩУК, 2015

но-політична лексика” послуговується чимало українських (А. А. Бурячок, В. В. Жайворонок, О. О. Мороз, І. В. Холявко, І. М. Кочан) і зарубіжних (Т. Б. Крючкова, І. Ф. Протченко, Н. Г. Юзефович) лінгвістів. Покликаючись на них, ми дослідили функціонування суспільно-політичної лексики й термінології у засобах масової інформації та зробили висновки, які саме інновації політологічного характеру переважають у мові мас-медіа.

Об’єктом дослідження є суспільно-політична лексика і термінологія в мові сучасних мас-медіа, дібрана з газет “Дзеркало тижня”, “Газета по-українськи”, “Високий Замок”, “Українська правда” за період 2013–2015 рр.; предмет дослідження – функції аналізованих одиниць у газетному тексті. Мета – простежити появу нової лексики й термінології в публікаціях політичного спрямування, виявити її тематичні групи, з’ясувати особливості вживання в публіцистичному тексті.

Отже, у новітніх мас-медіа терміни суспільно-політичної сфери концентруються навколо понять, пов’язаних із: тенденціями сучасного цивілізаційного процесу – *багатовекторність, глобалізація, євроінтеграція* та ін., політичними кампаніями, рухами, доктринами – *геополітика, етнополітика, тероризм, екстремізм, експансія, анексія, деескалація* та ін.; соціальною стратифікацією суспільства – *люмпен, пролетаріат, еліта, буржуазія*. Такі лексичні одиниці в тексті можуть набувати нових значень або відтінків значень. Наприклад: *Екс-президент України Леонід Кучма, який протягом десяти років свого президентства реалізовував політику “багатовекторності”, орієнтуючись одночасно і на Захід, і на Росію, прийшов до висновку, що Сполучені Штати – найбільш надійніший союзник України* (Д. т. № 23, 26.06.2014); *“Екстремісти протягом багатьох років погрожували працівникам Charlie Hebdo. Тому ми маємо разом стати на захист демократичних цінностей”, – заявив президент Франції Франсуа Олланд у спеціальному зверненні до співвітчизників з Єлисейського палацу у зв’язку з терактом, що стався у Парижі 7 січня у редакції журналу Charlie Hebdo, та закликав співгромадян до національної єдності перед обличчям тероризму* (У. п. 07 січня 2015 р.); *Деескалація конфлікту на Донбасі має передбачати відведення військ і техніки від лінії розмежування, яка закріплена Мінським меморандумом від 19 вересня 2014 р. На цьому зішлись лідери України, Німеччини та Франції – Петро Порошенко, Ангела Меркель і Франсуа Олланд під час телефонної розмови* (Д. т. № 1, 16–23 січня 2015 р.); *Нарешті при визначенні політичних і патріотичних симпатій на Донбасі чітко позначився соціальний вектор розподілу. Більшість прихильників проросійських ідей – пенсіонери, безробітні й люмпен-пролетаріат із депресивних районів Донбасу* (Д. т. № 12, 04.04.2014).

Функціонування суспільно-політичної термінологічної лексики в мові сучасної публіцистики тісно пов’язане з виникненням неологізмів, що номінують численні нові реалії та поняття, породжені часом. Поява лексичних інновацій – процес перманентний і зумовлений новими історичними процесами державотворення, формування сучасного мислення, пошуками адекватних засобів мовного вираження. Неабияку роль відіграють і смаки мовців, до певної міри – мовна мода. “Або з’явилася потреба в слові, знакові нового поняття (яке саме по собі і потреба в якому завжди передую

слову), або постала необхідність поповнення того чи іншого семантичного поля новою чи оновленою функціональною одиницею, або ж новий (додатковий чи оновлений) зміст старого поняття (тобто нова семема) вимагає нової форми, отже, нового слова” [1, с. 35]. Мова підстилю ЗМІ початку ХХІ ст. збагатилася лексичними і семантичними інноваціями, серед яких, на думку О. А. Стишова, можна розрізнити неологізми різного статусу: 1) лексеми-неологізми; 2) текстові інновації.

За матеріалами сучасних ЗМІ, такі лексеми-неологізми, як *ідеологема*, *євроінтеграція*, *державотворення*, *етнополітика*, *геополітика*, *геноцид*, *етноцид*, *державознавство*, *роздержавлення*, *націобудівництво* позначають процеси, явища розбудови і становлення держави. Лексеми-неологізми, функціонуючи в мові сучасних мас-медіа, реалізують свою семантику, поширюються в мовній практиці й мають перспективи входження у спеціальні та загальнономовні словники. Порівняймо: *Якщо взяти до уваги не змістове наповнення революційної і постреволюційної риторики, не гасла чи ідеологеми (хай хаотичні й сирі, та все ж ідеологеми), а логіку подій, то можна було б прийти до простого висновку: влада остаточно втратила в Україні свій пострадянський пієтет серед людей* (Д. т. № 25, 11.07.2014); *Етнополітика* *Української держави ніколи не була консервативною структурою з ортодоксальними традиціями, навпаки, в ній завжди вгадувалася толерантність і миролюбне ставлення до всіх представників нацменшин* (В. З. № 86, 19–25.06.2014).

Такі лексеми політологічного характеру, як *неоавантюрний* (“для якого характерні нові ризиковані й сумнівні дії”), *підмандатний* (“який діє за мандатом ООН”), *політструктуризація* (“процес чіткого оформлення політичних структур”), *деолігархізація*, *доларизація*, “*кнопкодав*”, “*непідписант*” належать до текстових інновацій. Вони також пов’язані з усвідомленням соціально-політичних процесів, що відбуваються у світі та Україні, проте не мають статусу потенційно кодифікованих лексем. Це терміни ідеології, політики, частково військової справи, також перифрази, загальноновживані найменування, метафори, навіть власні імена, за якими може стояти певний комплекс політичних уявлень і понять, асоціацій. Саме вони й становлять текстові інновації, в яких слово набуває додаткового значення в публіцистичному стилі. Порівняймо: *Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) вдруге погіршив прогноз розвитку української економіки і тепер очікує її зниження на 0,5 %. А також вважає, що ризиками для стабільного розвитку української економіки залишаються проблемні банківські кредити і значна доларизація фінансового сектора* (Д. т. № 16, 10.05.2013); *Необхідна термінова деолігархізація країни “зверху”, щоб не допустити її “знизу”, бо тоді вона може бути з вилами та ломаччям, а головне – з вогнепальною зброєю в широкому асортименті* (У. п. 06 січня 2015 р.). *Спікер українського парламенту Володимир Гройсман обіцяє зайнятися “кнопкодавами”*. Він збирає робочу групу з депутатів та профільних фахівців щодо напрацювання змін для унеможливлення неперсонального голосування (У. п. 02 лютого 2015 р.).

Поряд з неологізацією на увагу заслуговує й такий процес, пов’язаний із динамікою словникового складу сучасної української мови, як актуалізація лексики (при цьому слово перестає бути історизмом і використовується

для нейтральної номінації). Загальновідомо, що в окремі періоди життя суспільства частина слів, а іноді й цілі шари лексики використовуються активніше, ніж інші. Завдяки зростанню частотності вживання відповідних слів, характерних для певної історичної епохи, властивих певному історичному моменту, відбувається процес оновлення національного лексикону. Як слушно зауважує О. А. Стишов, “головна ознака цієї лексики – це перехід лексичних одиниць із периферії до ядра словникового складу завдяки функціональній активності передусім у мові ЗМІ” [9, с. 32]. На сторінках періодики натрапляємо на такі актуалізовані суспільно-політичні терміни, як *лобі*, *лобіст*, *парламент*, *спікер*, *диктатура*, *консенсус*, *віче*, *мерія*, *губернатор*, *ревани*, *урядування*, *українофоб*, *функціонер*, *скептицизм* та ін.

Так, приміром, терміни *лобі*, *лобіст* (англ. Lobby – “кулуари”) функціонують в українській мові давно, але раніше ці слова не використовував вітчизняний політик, їх уживали тільки в наукових працях та деяких статтях про європейський парламентаризм. Сьогодні термін *лобі* є таким же поширеним, як і терміни *парламент*, *парламентарій*, його активно вживають у мові сучасних мас-медіа. Значення цього слова дещо віддалилося від першоджерела – “агенти великих банків та промислових монополій, які в кулуарах впливали на парламентарів”. У “Новому словнику іншомовних слів” (2007) термін *лобі* – це “безпосередньо депутати законодавчого органу влади, які таємно чи відкрито представляють інтереси тієї чи іншої фінансової, промислової чи національної групи” (НСІС, с. 427). Наприклад: *Чергова сесія Парламентської асамблеї Ради Європи, яка, як здавалося на початку цього тижня, могла стати переможною для Росії й болісною для України, насправді обернулася фактичною перемогою української делегації. І великою образою росіян, які не звикли до поразок на інформаційному й лобістському фронті. У ПАРЄ російське лобі дуже сильне* (У. м. 30.01.2015).

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” (2007) так пояснює значення слова *імпічмент* – процедура залучення вищих посадових осіб до суду парламенту з метою позбавлення їх повноважень (ВТС-СУМ, с. 493). В англійській мові це слово є багатозначним, його тлумачать так: “звинувачення працівника уряду в серйозному порушенні під час виконання службових обов’язків”; “усунення певної особи, наприклад, президента чи судді, з посади через скоєння серйозного злочину чи вчинку або через інше грубе порушення”. У мові сучасної періодики термін *імпічмент* закріпився зі зміною початкового значення відповідно до сфери вживання, наприклад: *Одне з невідкладних завдань – прийняття закону про імпічмент, аби не допустити переродження “солодкого” президента в ще одного “кривавого”*. *Досить з нас крові* (У. п. 06 січня 2015 р.).

Перманентні соціальні зміни в житті нашої держави сприяли появі в мові сучасної публіцистики політичного спрямування значної кількості англійської суспільно-політичної лексики і термінології, які адаптуються в нашій мові надто швидко. Це пояснюється великою роллю англомовних країн (передусім США) у сучасному світовому суспільному та політичному житті, активною культурною експансією США, а також запровадженням в Україні демократії, парламентаризму та ринкової економіки, тобто ре-

лій, у сфері яких найбільший досвід мають англomовні країни, тому саме англійська мова є джерелом відповідних спеціальних термінологій. Запозичення-англіцизми у складі суспільно-політичної лексики української мови характеризуються неоднорідністю, особливістю стилістичного і жанрового використання [9, с. 17]. У мові сучасних мас-медіа у процесі загострення політичної боротьби між різними партіями та блоками активно функціонують англійські терміни на позначення понять і реалій, пов'язаних із виборами, наприклад: *праймеріз* (від *амер.*, *мн.* *primaries* < *primary* – “попередні вибори”) – “попередній етап президентських виборів у США; попереднє визначення єдиного кандидата від певної політичної партії на передвиборчих зборах; попереднє висунування кандидатів на виборах”; *спічрайтер* (від *англ.* *speech* – “мова, промова” і *англ.* *write* – “писати”) – “рід занять людини, яка готує доповіді та промови для посадовців, бізнесменів, публічних людей”; слова-вкраплення на зразок *омбудсмен* (з шведської *ombudsman* – “представник чийх-небудь інтересів” від *ombudo* – “представник”) – “у деяких країнах – спеціальна посадова особа в парламенті, яка стежить за законністю дій державних органів та дотриманням прав громадян; у Верховній Раді України – уповноважений з прав людини”). Такі лексичні одиниці засвоюються безпосередньо з мови-джерела з максимальним наближенням до фонетичного, граматичного та правописного оформлення слів. Порівняймо: [Олег Покальчук, соціальний психолог]: *По-справжньому громадянське суспільство провело б серед себе кастинг і через праймеріз делегувало б людей в політику. Частково воно і намагається це зробити, але в Україні воно ще дуже юне, недосвідчене і романтичне, щоб це було кваліфіковано* (Д. т. № 33, 19.10.2014); *Як майстер слова, кар'єрний дипломат Олександр Щерба писав інтерв'ю, тези, виступи міністрам, прем'єрам, спікерам і президентам. Саме цей спічрайтер був основним автором 40-хвилинного звернення Петра Порошенка до Конгресу США* (Д. т. № 46, 05.12.2014); *Дитячий омбудсмен Микола Кулеба вважає за необхідне виділяти більше грошей не на фінансування “зжилих себе” інтернатів, а переорієнтувати бюджетну підтримку на профілактику сирітства* (У. п. 25 грудня 2015 р.).

Мова сучасних мас-медіа – це взаємопроникнення й активна взаємодія різних функціональних стилів і жанрів. У мові української періодики сьогодні простежується також інтенсивне використання книжної актуалізованої лексики політологічного змісту, що пояснюється прагненням до змістової точності й однозначності, раціонального стандарту. За допомогою таких термінів, як *хартія* “назва деяких документів, декларацій суспільно-політичного значення”, *асамблея* “загальні збори членів якої-небудь міжнародної організації”, *грант* “частка кредиту, яка надається на пільгових умовах як допомога країнам, що розвиваються або перебувають в економічній кризі” та ін., досягається точність номінації у поєднанні з об'єктивністю, безсторонністю інформації, наприклад: *З початку березня, тобто майже відразу після початку російської агресії проти України, Енергетична Хартія як платформа для обміну інформацією та підвищення прозорості транзитних потоків стала привертати увагу до зростання ризиків для газових поставок у Європу* (Д. т. № 39, 23.10.2014).

Як зворотний процес, у вітчизняних ЗМІ досить активно використовують лексичні одиниці розмовного різновиду української літературної мови, наприклад: *силовики*, *бойовики*, *зачистка*, *калашник*, *“кіборг”*, *“кіборгспорт”*, *правосеки*, *укри*, *укропи*. Сучасна публіцистика, висвітлюючи політично значущі події, явища, за допомогою відповідної лексики виробляє певне оцінне ставлення адресата інформації до зображуваного. Наприклад: [Наталія Балюк, редактор тижневика “Високий Замок”]: *Якщо АТО пробуксовує, якщо наші силовики-керівники, яких останнім часом називають “слабовиками”, не дають собі ради, нездатні рішуче діяти, віддавати притомні накази, то, може, варто справді щось кардинально змінити?* (В. З. № 80, 05–11.06.2014); *Слова “кіборг”, “укроп” сьогодні стали символами незламності українського духу, того, як українці вміють воювати, прикладом, на якому будуть формуватися покоління українських воїнів. Захисники Донецького аеропорту ввійдуть до підручників історії України*, – підкреслив Президент України Петро Порошенко (Д. т. № 46, 05.12.2014).

Отже, сфера сучасних українських засобів масової інформації засвідчує: мова живе, еволюціонує. Досліджені джерела віддзеркалюють такі лексико-семантичні процеси, які відбуваються у мові новітніх мас-медіа політичного спрямування, як неологізація; актуалізація лексичних одиниць, що раніше були витіснені на периферію мовної системи; поява значної кількості іншомовних термінів, зокрема англіцизмів, що надто швидко адаптуються в сучасній українській мові. Через інтенсивне використання лексики переважно книжного характеру досягається точність, об’єктивність, а розмовні лексичні одиниці свідчать про пошук нових свіжих найменувань, прагнення до емоційності та експресивності.

1. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32–46.
2. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Колоїз Ж. В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації / Ж. В. Колоїз // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Сер. : Філологія. – 2005. – № 659. – Вип. 44. – С. 6–11.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. пос. / І. М. Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
5. Кочерга О. Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова / О. Кочерга, В. Кулик // Вісник Академії наук України. – 1994. – № 4. – С. 55–61.
6. Нецименко Г. П. Динаміка речового стандарту сучасної публічної вербальної комунікації : Проблеми. Тенденції розвитку / Г. П. Нецименко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98–132.
7. Сербенська О. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа / О. Сербенська // 125 років Наукового товариства імені Шевченка : зб. наук. пр. [і матеріалів, присвяч. ювілею тов-ва]. – Львів, 2001. – С. 158–177.
8. Ставицька Л. О. Дискурс помаранчевої пристрасти. – К. : Критика. – 2005. – № 3. – С. 3–16.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – [2-ге вид., переобл.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
10. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 328 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1440 с.
- НСІМ – Новий словник іншомовних слів. 20 000 слів / [укл. і передмова О. М. Сліпущко]. – К. : Аконті, 2007. – 848 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1975. – 775 с.

N. O. Polishchuk

SOCIO-POLITICAL LEXIS AND TERMINOLOGY
OF MODERN JOURNALISM LANGUAGE

It is reviewed the socio-political lexis and terminology that became the integral part of the contemporary massmedia language. Its thematic groups have been identified, and features of usage in author's texts are illustrated.

Key words: term, innovation, actualization of lexis, publicistic text.